

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציניית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חֶמְדַּת יָמִיִּם HEMDAT YAMIM

שמות תשס"ט פרשת שבוע

"אלה תולדות יעקב יוסף" - "ראוי היה יוסף לצאת ממנו י"ב שבטים" הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

בפתיחה לפרשתנו מכריזה התורה שוב: חלומו של יוסף התקיים! כל האחים ירדו למצרים והשתחו ליוסף. יוסף הצליח לכפות על האחים להוריד אליו את כל המשפחה כולל בנימין. כמו שהבטחנו בשבוע שעבר (בפרשת ויחי), נשתדל להסביר את הקשרים המיוחדים שיש בין יוסף ובנימין. שני בניו של יוסף נושאים בשמם זכר למעמדו של יוסף. מנשה הבכור מזכיר את ימי הנשיה והשכחה כביכול, ימי החושך בבור. אפרים מזכיר את המהפך האדיר שהושיב את יוסף על כס המשנה למלך. לבנימין עשרה בנים, כמפורט בפרשת ויגש:

"וּבְנֵי בְנִימִן בְּלֵעַ וְבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גְּרָא וְנַעֲמָן אַחִי וְרָאשׁ מִפִּים וְחָפִים וְאָרְדִּי" (בראשית מ"ו כא).
גם הם נקראו על שם מה שאירע ליוסף. כך מסביר המדרש:

"בשעה שעמד יוסף עם בנימין אמר ליה (לו) אית (יש) לך בנין, אמר ליה אין (כן), אמר ליה (לו) כמה, אמר ליה (לו) עשרה, ומה שמהון, אמר ליה (לו) הוה לי חד אח (היה לי אח אחד) והיו מעשיו נאים ונעימים ונשבה ממני והוצאתי אותן לשם המאורע אשר לו, בלע שנתבלע בין האומות, ובכר שהוא בכור, ואשבל שנשבה ממני, גרא שנעשה גר בארץ אחרת, ונעמן שהיו מעשיו נאים ונעימים, אחי שהוא אחי, וראש שהיה לי ראש והוא ראש, מפים שהיה יפה עד מאד בכל דבר, וחפים שלא ראה בחופתי ואני לא ראיתי בחופתי, וארד שהיה כוורד שושנים" (בראשית רבה פרשה צד אות כא).

שנים עשר בנים אלה היו אמורים להיות בניו של יוסף כמבואר במדרש:

"תנא דבי רבי ישמעאל אותו היום יום חגם היה והלכו כולם לבית ע"ז שלהם והיא אמרה להם חולה אני אמרה אין לי יום שאזקק ליוסף כיום הזה, ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי באותה שעה נראה לו דמות דיוקנו של אביו אמרה לו יוסף עתידין אחיך שיכתבו על אבני אפוד ואתה עמהם רצונך שימחה שמך מביניהם ותקרא ורועה זונות ..., מיד ותשב באיתן קשתו ויפוזו זרועי ידיו נעץ צפרניו בקרקע, מידי אביר יעקב משם רועה אבן ישראל משם זכה ונקרא אבן ישראל שנאמר רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף אמרו ראוי היה יוסף לצאת ממנו י"ב שבטים כדרך שיצא מאביו שנאמר אלה תולדות יעקב יוסף וכו' ואעפ"כ יצאו מבנימין אחיו וכולן נקראו על שמו" (ילקוט שמעוני בראשית פרשת וישב רמז קמו).

אכן מנהיגים שיצאו מבנימין נחשבו כראשי בית יוסף כמו שמצאנו בענינו של שמעי בן גרא בן הימיני מבחורים שבא לקבל את פני דוד לאחר מרד אבשלום. וז"ל הכתוב:

"וְהָיָה בְּאֵתֵי הַיּוֹם רִאשׁוֹן לְכָל בֵּית יוֹסֵף לְכָדָת לְקִרְיַת אֶדְנֵי הַמֶּלֶךְ" (שמואל ב י"ט כא).

בפוטנציאל אדיר זה של "ראוי היה יוסף לצאת ממנו י"ב שבטים" טמונה גם סכנה גדולה. יוסף עלול היה לחשוב שהוא איננו זקוק לאחיו בדרך אל הגשמת חזון האבות – הקמת עם אשר ישמר את "דְרֹךְ יִקְנֹק לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" (בראשית י"ח יט). לכן, כפי שהסברנו בשבוע שעבר בדברינו לפרשת ויחי, הברכות של יוסף ובנימין הם חלק מהברכות של כל האחים והברכות של בני יוסף בפרשת "וזאת הברכה" הן חלק מברכות כל השבטים.

רק באיחוד כוחותיהן של רחל ולאה "אֲשֶׁר בָּנוּ שְׁתֵּיהֶם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל" (רות ד' יא)
נוכל להתמודד גם היום עם האתגרים הניצבים בפנינו.

לעיני רבי יעקב
בן אברהם ועיישה סבג

לעיני הרב אשר וסרטיל ז"ל
נלבי"ע ט' כסלו תשס"ט

ERETZ HEMDAH

5 Ha-Mem Gimmel St. P.O.B 36236 Jerusalem 91360
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

www.yeshiva.org.il

ארץ חמדה ע"ר

רח' המ"ג 5 ת.ד. 36236 ירושלים 91360
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

web-site: www.eretzhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חמדת הדף היומי עיונים בשולחן ערוך - חושן משפט, לאור הדף היומי

טו-כא טבת, בבא קמא דפים יז-כ

דיני קנסות בזמן הזה

הרב עופר לבנת

השבוע למדנו בדף היומי כי כיום לא דנים דיני קנסות כיון שאין לנו דיינים סמוכים. הסמיכה עברה מחכם לחכם ממשה רבינו. אך כיוון שניתן לסמוך רק בארץ ישראל, מיום שבטלו מרכזי התורה בארץ ישראל, בטלה הסמיכה, עד לימינו. להלכה נפסק כי תשלום "חצי נזק" של שור תם הוא קנס. לכן אומרת הגמרא (טו עמוד ב) שאין לחייב בתשלום על נזקי קרן של שור תם בבבל כיוון שאין שם דיינים סמוכים. אף על פי כן, אומרת הגמרא שהניזק רשאי "לעשות דין לעצמו" ולתפוס מנכסי המזיק כשיעור מה שמגיע לו על פי דין.

נחלקו הראשונים באשר להיתר זה. לדעת רבינו תם (שם, תוספות ד"ה ואי תפס) ניתן לתפוס רק את הבהמה שהזיקה, אך לא ניתן לתפוס משאר נכסי המזיק. טעמו הוא, שכיוון שאין אנו דנים דיני קנסות, לא נוכל לברר שאכן הניזק תפס רק את אשר מגיע לו, ולכן יש להגביל את ההיתר לתפוס. הרא"ש (א, כ) חולק ומתיר לתפוס גם משאר נכסי המזיק, כיוון שלאחר שיתפוס הבית דין ישומו כמה היה ראוי שיתפוס, ואם תפס יותר ישיבו את המותר לבעליו.

עוד נחלקו הראשונים, אם בכל מקרה שיש חיוב קנס מותר לתפוס. לדעת הרמ"ה (מובא ברא"ש שם) ההיתר מוגבל רק עד שיעור הנזק, אך בקנסות שמעניקים לאדם מעבר למה שהוא ניזוק, כמו כפל וארבעה וחמישה (קנסות לגנב) אין היתר לתפוס. לדעת הרמ"ה ההיתר לתפוס הוא תקנה מיוחדת שתיקנו חכמים, ותקנה זו נעשתה רק כדי שהניזק לא יפסיד, אך לא כדי הוא ירוויח. הרא"ש חולק וסובר שההיתר לתפוס אינו תקנה, אלא מעיקר הדין האדם רשאי לתפוס. כיוון שהמזיק חייב לו, אלא שאין בית דין בו הוא יכול לתבוע אותו, רשאי הוא לעשות דין לעצמו, ולכן מותר לתפוס בכל הקנסות.

השולחן ערוך (חושן משפט א, ה) פסק כדעת הרא"ש בשתי המחלוקות הללו. עוד מביא השולחן ערוך תקנה נוספת של הגאונים שבית הדין מנדה את המזיק עד שיפייס את הניזק בכך שישלם לו סכום ראוי. כיון שנידוי זה הוא בודאי רק תקנה, כתב הש"ך (סעיף קטן יח) שלכולי עלמא מנדים רק עד שיעור הנזק, ולא על תשלום שמעבר לכך.

שער לדין

בחודשים הקרובים יתפוס מדור "שער לדין" את מקומו של המדור משפט והלכה – משפטי שאול / הלכה פסוקה. המדור "שער לדין" יעסוק בסוגיות יסוד במשפט העברי ויפתח לציבור הרחב פתח להבנת מושגי יסוד בתחום עבודת בית הדין על פי דין. בכך נבנה נדבך נוסף בקירוב משפט התורה לליבו של הציבור הרחב.

תחילתו בפשיעה וסופו באונס

הרב יואב שטרנברג

כפי שהזכרנו כבר בעבר, מרבית השומרים פטורים, כאשר הסיבה לאי החזרת הפקדון היא באונס. הגמרא בבבא מציעא (מב.) דנה בשומר שקיבל בפקדון סכום כסף. השומר שם אותו בתוך מבנה עשוי עץ. מבנה זה מספק הגנה מספיקה לכסף מפני גנבים, אולם במקרה של דליקה, הכסף אינו מוגן. הגמרא אומרת, שהשומר פשע בשמירתו, שכן צריך לשים את הכסף במקום שגם דליקה לא תזיק לו - 'כספים אין להם שמירה אלא בקרקע'. בסופו של דבר, לא אירעה דליקה, אבל גנב בא ולקח את הכסף, למרות שכאמור, השומר לא היה צריך לצפות שגנב יצליח לקחת את הכסף, ונמצא שהכסף נגנב באונס.

הגמרא אומרת, שהשומר חייב. והטעם הוא שהרי זה 'תחילתו בפשיעה', שהרי הכסף הונח במקום שאינו משתמר ביחס לדליקה, ו'סופו באונס' והכלל הוא 'תחילתו בפשיעה וסופו באונס - חייב'.

באחרונים מצאנו שתי גישות עקרוניות, מדוע תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב. אפשרות אחת היא, שהיות שהשומר פשע בתחילה, הרי הוא הביא עליו את האונס שבא אח"כ, ואין זה אונס באמת, וממילא השומר לא נפטר. האפשרות השניה היא, שמשעת פשיעה התחייב השומר לשלם, ואינו נפטר מחיוב זה אלא בהחזרת החפץ, אבל אם לא החזיר את החפץ, חייב לשלם.

על מנת להבין יותר טוב את שתי האפשרויות, נעמוד על שני מקרים הקשורים ל'תחילתו בפשיעה וסופו באונס' ומובאים בגמרא:

א. 'פשע בה ומתה כדרכה' - הגמרא (שם לו.) דנה בשומר שהיה צריך לשמור על בהמה ופשע בשמירתה. הבהמה התרוצצה חופשיה. היא לא נגנבה, אלא 'מתה כדרכה' (מתה בנסיבות טבעיות). לכאורה, זהו מקרה של תחילתו בפשיעה וסופו באונס. הגמרא מביאה שתי דעות אם חייב במקרה זה או לא, ואומרת שלשתי הדעות אין הדין תלוי בתחילתו בפשיעה וסופו באונס: "אתמר, פשע בה ויצאת לאגס, ומתה כדרכה. אביי משמיה דרבה אמר: חייב, רבא משמיה דרבה אמר: פטור. אביי משמיה דרבה אמר: חייב, כל דיינא דלא דאין כי האי דינא לאו דיינא הוא. לא מבעיא למאן דאמר תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב - דחייב. אלא אפילו למאן דאמר פטור - הכא חייב. מאי טעמא - דאמרינן: הבלא דאגמא קטלה. רבא משמיה דרבה אמר: פטור, כל דיינא דלא דאין כי האי דינא לאו דיינא הוא. לא מבעיא למאן דאמר: תחילתו בפשיעה וסופו באונס פטור - דפטור. אלא אפילו למאן דאמר חייב - הכא פטור. מאי טעמא - דאמרינן: מלאך המות, מה לי הכא ומה לי התם?!" לדעת אביי, פשע בה ומתה כדרכה אינו מקרה של אונס. שכן, כיוון שיצאה הבהמה לאגס ניתן לתלות ולומר ש'הבלא דאגמא קטלה'. ואף שזו תליה כדי לחייב את השומר, ולא אומרים שמספק נפטר השומר, הרי זה מפני שסוף סוף פשע השומר בתחילה. לעומת זאת, לדעת רבא, השומר פטור. ואפילו אם תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב, זה רק כאשר יש קשר בין הפשיעה לאונס. אבל כיוון שימלאך המות, מה לי הכא ומה לי התם? נמצא שגם אם לא היתה הפשיעה, האונס היה בא, ובמקרה כזה, לא אומרים תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב. נמצא שלדעת רבא, תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב, רק כאשר יש קשר סיבתי בין האונס לפשיעה והלכה כרבא.

ב. 'רועה שהניח עדרו' - הגמרא (שם צג:) דנה ברועה שהשאיר את העדר מחוץ לעיר, ונכנס לעיר. בזמן שהרועה היה בעיר, באו חיות רעות וטרפו את העדר. הגמרא אומרת, שמדובר שהרועה נכנס לעיר שלא בזמן הרגיל והמקובל. ואמנם, גם אילו השומר היה נשאר, לא היה יכול להציל את העדר, שהרי השומר אינו יכול להילחם באריה, אבל כיוון שפשע ונכנס לעיר, הרי זה תחילתו בפשיעה וסופו באונס, והשומר חייב.

הרי"ף (על הסוגיא בדף לו) אומר, שלכאורה הגמרא על הרועה סותרת את הדין של רבא שכן, ברור שהשומר לא היה יכול לשמור מפני האריה גם אילו היה שם, ואם כן, אין קשר סיבתי בין הפשיעה לאונס. הרי"ף אומר, שהגמרא לגבי רועה שהניח עדרו היא כדעת אביי, אבל לדעת רבא, באמת חייב, וכן כתב גם הרמב"ם (הלכות שכירות פרק ג הלכה ח). לעומת זאת, הראב"ד כתב, שבגמ' של השומר שנכנס לעיר, זה אונס מחמת פשיעה, כי שמא אם היה נמצא באותו מקום היתה מתקיים בו 'גם את הארי גם הדוב הכה עבדך'. והביאו הרא"ש (בבא מציעא פרק ג סימן ז).

אף שאין מחלוקת להלכה, אם באונס שלא בא מחמת הפשיעה יש חיוב או לא, הרי יש מחלוקת בדעת אביי. שכן, אליבא דהרי"ף, אביי באמת סובר שתחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב, אף שאין שום קשר סיבתי בין האונס לפשיעה. לעומת זאת, והראב"ד והרא"ש סוברים, שגם אביי מודה שצריך שהאונס יהיה מחמת הפשיעה, אלא שהם תולים בכל דהו, שיתכן שאילו לא היתה הפשיעה לא היה האונס קורה.

בגליון מהרש"א (חושן משפט סימן רצא סעיף ט) מסביר, שמחלוקת זו תלויה בשתי האפשרויות להבין את הדין של תחילתו בפשיעה וסופו באונס. אם תחילתו בפשיעה וסופו באונס נובע מכך שהאונס הוא לא באמת אונס, אם כן ברור שזה רק בתנאי שהאונס קשור לפשיעה. אבל באונס שלא בא מחמת פשיעה, אין טעם לחייבו. אבל אם החיוב הוא משעת פשיעה, אם כן שוב אין פטור אא"כ מחזיר את החפץ עצמו או דמיו, ולכן גם אם האונס אינו מחמת פשיעה, חייב, וזו דעת הרי"ף, שסובר שתיתכן בכלל אפשרות, שיהיה דין תחילתו בפשיעה וסופו באונס, גם כשהאונס הוא לא מחמת הפשיעה.

משפטי שאול

הוצאה מחודשת של הספר המכיל פסקי דין עקרוניים של מו"ר מרן הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל בשבתו בבית הדין הגדול בירושלים. בספר גם משא ומתן בנושאים אלה עם גדולי הדור.
מחיר הספר 80 ₪ (לחץ לקניה)

רוצים לפתור בעיות עלפי ההלכה ובמסגרת החוק?

פנו אל: "משפט והלכה בישראל" טלפון: 02-5382710 פקס: 02-5379626 BEITDIN@ERETZHEMDAH.ORG

הרב מרדכי הוכמן

יְמֵי אֲבִיהֶם - של אלדד ומידד

חלק א

הוריו של משה רבינו

כאשר התורה מספרת על משה לראשונה, היא אינה מתמקדת בשמות של הוריו, אלא במוצאם (שמות ב, א-ג):
”וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לְוִי וַיִּקַּח אֶת בֵּת לְוִי: וַתְּהֵרָה הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֶּן וַתִּקְרָא אֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה יָרְחִים: וְלֹא יָקְלָה עוֹד הַצְּפִינוּ וַתִּקַּח לוֹ תִּבְתָּ גִמְאָ... וַתִּשֶׂם בָּהּ אֶת הַיְלֵד...”
רק בהמשך מסופר שאביו של משה נקרא עמרם ואמו נקראה יוכבד. חז"ל מוסרים לנו¹ שאחרי שפרעה גזר להמית את הזכרים, עמרם גירש את יוכבד אתו. אולם לאחר מכן הוא החזיר אותה, והיא הרתה וילדה את משה. פרשיית לידת משה - היא פרשיית הנישואין החוזרים של עמרם ויוכבד.
אולם מדוע התורה מתעלמת בפרשייה הזו משמות הורי משה? ומדוע היא מדגישה דווקא את מוצאם? רמז לכך נמצא בפרשית מינוי הזקנים שבספר במדבר.

ייחוס אלדד ומידד לפי תרגום יונתן בן עוזיאל

פרשיית מינוי שבעים הזקנים ארעה כאשר בני ישראל החלו בדרכם מהר סיני לארץ ישראל. בתחילה העם היו "כְּמִתְאַנְנִים" והדבר היה רע בעיני ד' ולכן בערה בס אש ד', והמקום נקרא תִּבְעֵרָה. לאחר מכן האספסוף שבקרב התאוו לאכול בשר, והדבר היה רע בעיני ד' ובעיני משה. ובעקבות כך משה אמר לד' שהוא אינו יכול לשאת לבדו את העם. הקב"ה נענה למשה, וביקש ממשה לבחור שבעים זקנים שיעזרו לו. מסופר ששני אנשים, אלדד ומידד, המשיכו להתנבא בנפרד מהזקנים האחרים; ומשה רבנו שיבח אותם, ואמר שהלוואי שכל ישראל יהיו נביאים כמוהם. ולאחר מכן מסופר שהבשר המית את המתאווים, ושהמקום נקרא קְבֻרוֹת הַתַּאֲוָה.²

כאשר תרגום יונתן בן עוזיאל מתרגם את הפרשייה הזו, הוא מספר אגב כך סיפור תמוה על הורי אלדד ומידד, וזו לשונו בתרגום חופשי:

”וַיִּשְׁאָרוּ שְׁנֵי אֲנָשִׁים בְּמַחְנֵה שֵׁם הָאֶחָד אֶלְדָּד וְשֵׁם הַשֵּׁנִי מִיָּדָד - בְּנֵי שֵׁל אֶלְצַפָּן בֶּן פֶּרֶךְ שִׁילְדָה לֹו יוֹכְבָד בֵּת לְוִי בִּזְמַן שִׁגְרָשָׁה עִמָּרָם בְּעֵלָה, וְנִשְׂאָתָ לֹו עַד שֶׁלֹא יִלְדָה אֶת מֹשֶׁה - וַתִּנַּח עָלֶיהֶם רוּחַ נְבוּאָה...”
דברי התרגום הללו טעונים בירור. אלצפן בן פרך ידוע כנשיא שבט זבולון, והוא אחד מעשרת הנשיאים שנצטוו לנחול את ארץ ישראל שמעבר לירדן, כמבואר בספר במדבר (לד יח-כה):
”וְנִשְׂאִי אֶחָד נְשִׂיא אֶחָד מִמִּטָּה תִּקְחוּ לְנַחֵל אֶת הָאָרֶץ: וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים ... לְמִטָּה בְּנִימִן אֶלְיָדָד בֶּן כְּסִלּוֹן: ... וְלְמִטָּה בְּנֵי אֶפְרַיִם נְשִׂיא קְמוּאֵל בֶּן שִׁפְטָן: וְלְמִטָּה בְּנֵי זְבוּלֹן נְשִׂיא אֶלְיָצָפָן בֶּן פֶּרֶךְ: ...”
אם אליצפן בן פרך נשא את יוכבד לפני לידת משה, מסתבר שהוא היה אז לכל הפחות בגיל בר-מצוה. מאז לידת משה רבנו ועד השנה שלפני הכניסה לארץ ישראל עברו כמאה ועשרים שנה³. ואם כך בזמן הכניסה לארץ אליצפן בן פרך היה אמור להיות זקן מופלג בגילו של יעקב אבינו כשהוא ירד למצרים. נראה תמוה מאוד שזקן מופלג כזה, שאולי אפשר לשאת אותו בעגלות, מסוגל לנהל קרבות ולמדוד קרקעות ולהנחיל את הארץ.
אולם קשר תמוה בין הנשיאים שהנחילו את הארץ לבין אלדד ומידד מופיע גם במסורת אחרת ביחס להוריהם של אלדד ומידד, וכדלקמן.

ייחוס אלדד ומידד לפי רבי הלל שהיה מארץ ישראל

בפירוש דעת זקנים מבעלי התוספות מובאת שיטה נוספת שסבורה שאלדד ומידד היו אחי משה. אולם היא חולקת על תרגום יונתן בן עוזיאל, ולשיטתה הם היו אחים מהאב ולא אחים מהאם. וזו לשון הפרוש בתוספת ביאור:
”אחי משה היו!! כי כשנתנה תורה ונאסרו על העריות, פרשו כולם (מן העריות) שנאמר וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת הָעָם בִּכְהָ לְמִשְׁפַּחְתָּיו; ודרשינן על עסקי משפחותיו. וגם עמרם אבי משה פירש מיוכבד שהיתה אשתו⁴, ונשא אשה אחרת והוליד ממנה אלדד ומידד. אלדד - אל דוד, מידד - מי דוד, כלומר חלוף דוד.
ומצאתי קונטרס מר' עמרם מר' הלל שהיה מארץ ישראל, אני הלל ראיתי קבר אלדד ומידד והיה כתוב עליהם 'אלדד ומידד אחי אהרן מן האב (מפני שעמרם היה אביהם) ולא מן האם'. ויש אומרים אלדד - הוא אלדד בן כסלון, מידד - הוא קמואל בן שפטן. ואיתמר במדרש ר' תנחומא שלפי שמיעטו עצמן זכו להיות יתרים על הזקנים ה' דברים ... הזקנים לא נכנסו לארץ והם אלדד בן כסלון וקמואל בן שפטן נכנסו לארץ...
ותימא לי (ותמוה לי) היאך אפשר לומר שהיו אחי משה, - והם אלדד בן כסלון שהיה ממטה בנימין, ומידד הוא קמואל בן שפטן שהוא ממטה אפרים. וצריך לומר, דמאן דאית ליה הא לית ליה הא (שמי שסבור שהם בני עמרם הלוי - חולק על כך שהם היו אלדד וקמואל).”

בתחילה מובאת מסורת שאלדד ומידד היו אחי משה שנולדו בעקבות האיסור על העריות. לאחר מכן מובאת מסורת בקונטרס מר' הלל שהוא ראה את קברותיהם והיה כותב עליהם "אלדד ומידד אחי אהרן מן האב ולא מן האם". ולאחר מכן מובאת מסורת שאלדד היה נשיא שבט בנימין ומידד היה נשיא שבט אפרים והם זכו להיות יתרים על הזקנים לארץ. אולם מחבר פרוש בעלי התוספות מקשה, שנראה שגם המסורת הזו כתובה בקונטרס - אך הדבר לא נראה הגיוני.
לפי המסורת שאלדד ומידד היו בניו של עמרם - הם היו צריכים להיות לויים כמו עמרם אביהם. אולם לפי המסורת שאלדד - הוא נשיא שבט בנימין, ומידד - הוא נשיא שבט אפרים; - לא יתכן שעמרם הלוי היה אביהם. ולכן מחבר פרוש בעלי התוספות

החליט שאלו מסורת סותרות. ר' הלל מעיד שהוא ראה את קברותיהם וכתוב עליהם שהם היו בני עמרם הלוי, אולם קיימת מסורת אחרת (שלא מר' הלל) ולפיה הם היו נשיאי שבט בנימין ושבט אפרים.

אולם הפתרון של מחבר פירוש בעלי התוספות לא עונה על קושי נוסף שבמסורת של ר' הילל. בעל "הכתב והקבלה" מקשה, שפרשיית המסע לארץ ישראל ומינוי הזקנים התרחשה קרוב לשתי שנים אחר מתן תורה ושמיעת האיסור על העריות. אם עמרם גירש את יוכבד ונשא אישה אחרת שהספיקה ללדת אותם, הם היו צריכים להיות תינוקות כבני שנה. אך בכתוב מבואר שהם היו מזקני ישראל.

אם נצליח להבין כיצד עמרם נשא אישה שהספיקה ללדת בתוך פחות משנתיים את הנביאים הזקנים אלדד ומידד, נוכל להבין גם את המסורת שעמרם הלוי היה אביהם של נשיאי שבט בנימין ושבט אפרים.

כדי להבין את המשמעות הפנימית של המסורות הללו - צריך לעיין בילקוט שמעוני.

מימיהם לא חטאו חטא גמור ולא לקו מכה גמורה

בילקוט שמעוני תורה (רמז תשלב) מובאת מסורת ביחס לפרשיית המתאוננים:

"וַיְהִי הָעַם כְּמִתְאַנְנִים (רע באַזְנֵי ד', וַיִּשְׁמַע ד' וַיַּחַר אַפּוֹ וַתִּבְעַר בָּם אֵשׁ ד' וַתֹּאכַל בְּקִצָּה הַמַּחֲנֶה). מימיהם לא חטאו חטא גמור ולא לקו מכה גמורה, ... משל למה הדבר דומה למי שהלך אצל הזהבי לעשות לאשתו קוזמיון (תכשיט), והיא הולכת אצל המכשף לעשות לו כשפים. אמר לה בתי אני הולך לעשות לך קוזמיון ואת הולכת לעשות לי כשפים!! כך אמר הקב"ה אני משבח אתכם ב'אֲזִינִיכֶם' שנאמר (יחזקאל טז, יב) 'וְאַתָּן יְזֹם עַל אַפְךָ וְעִגְלִים עַל אַזְנֵיךָ', ואת מכעסת אותי ב'אֲזִינִים' שנאמר (שמות לב, ג) 'וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל הָעָם אֶת נִזְמֵי הַזָּהָב [אֲשֶׁר בְּאֲזִינֵיהֶם]!!'."

לשיטת הילקוט שמעוני, עם ישראל לא חטא מימיו בחטא החמור של 'חטא העגל' ובחטאים החמורים של 'תִּבְעֵרָה' ו'קִבְרוֹת הַתְּאֵהוּ'; אלא שהכתוב מתאר חטאים קלים באופן קיצוני כאילו היו חטאים גמורים. וגם העונשים (מכות) מתוארים באופן קיצוני כאילו הם היו עונשים גמורים.

הילקוט שמעוני מסביר, שבמעמד הר סיני הקב"ה העניק לעם ישראל יכולת להאמין בו ובניסיו, ולהשתחרר מההשתדלות בדרך הטבע באמצעות ה"הישמעות" לעמל התורה והתפילה. יכולת זו מכונה בכתוב (דברים כט, ג) - 'אֲזִינִים לְשִׁמְעֵי'. אין הכוונה לשמיעה גשמית באוזניים רגילות, אלא שהקב"ה העניק לעם ישראל "אוזניים רוחניות". התנ"ך מתאר לשבח את "אוזני ד'", כלומר את "האוזניים שד' ברא לעם ישראל", והנביא יחזקאל מדמה את המתנה הזו לתכשיטי זהב שעל האוזניים.

אך בחטא העגל עם ישראל מאס במתנה הזו, והכתוב מדמה את המאסה הזו להורדת התכשיטים - 'וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל הָעָם אֶת נִזְמֵי הַזָּהָב' אֲשֶׁר בְּאֲזִינֵיהֶם!!! בני לוי נצטוו לענוש את החוטאים, והכתוב מספר שבני לוי הרגו את החוטאים. במאמר "מלחמת בית הילל ובית שמאי" התבאר שמדרשי חז"ל רבים מרמזים שלא מדובר ב"הרג" ממש; אלא ש"בני לוי" העדיפו לבטוח בד' ולהמשיך ולעמול בתורה, והם נצטוו להתייחס אל מי שהיה שונה מהם ובטח בהשתדלות הטבעית - כאל אנשים "מתים" ו"הרוגים".

הילקוט שמעוני קושר בין חטא העגל לבין חטא ה'מִתְאַנְנִים' ועונש ה'תִּבְעֵרָה', כדי ללמדנו שהמשמעות הפנימית של הפרשיות הללו - זהה. עם ישראל ראה שהקב"ה שב ומנהיג אותם בהנהגה ניסית; והענן וארון הברית נוסעים לפניהם ומכינים את הדרך לארץ ישראל. עם ישראל נוכח לראות שבאופן סמלי הקב"ה שב והלביש על אוזניהם את 'נזמי הזהב' שהורדו מהם בחטא העגל. אולם גם כעת עם ישראל חזר על "חטא העגל"; - 'וַיְהִי הָעַם כְּמִתְאַנְנִים רַע בְּאֲזִינֵי ד' ". עם ישראל שב וראה את ה"תכשיט" שד' הלביש עליהם - את 'אֲזִינֵי ד' - כדבר רע. עם ישראל רצה בהשתדלות הטבעית ככל הגויים.

עם ישראל נענש על כך, והכתוב אומר - 'וַתִּבְעַר בָּם אֵשׁ ד' ". אולם הילקוט שמעוני אומר: "מימיהם לא חטאו חטא גמור ולא לקו מכה גמורה"; והוא מרמז שהעונש הזה היה עונש סמלי, והכוונה היא שד' התייחס אליהם כאל אנשים "שרופים" ו"מתים".

היסוד של הילקוט שמעוני - "מימיהם לא חטאו חטא גמור ולא לקו מכה גמורה" - מסביר גם את הפרשיות הסמוכות, את פרשיית מינוי הזקנים וקברות התאוה; ויסוד זה מסביר גם את המסורת התמוהות בענין 'מי אָבִיהֶם' של אלדד ומידד. בעזרה ש"ת נמשך בביאור המסורות הללו במאמר הבא.

¹ תרגום יונתן בן עוזיאל שם, ובתלמוד (סוטה דף יב, א), וכן במדרשים.
² "וַיְהִי הָעַם כְּמִתְאַנְנִים רַע בְּאֲזִינֵי ד' וַיִּשְׁמַע ד' וַיַּחַר אַפּוֹ וַתִּבְעַר בָּם אֵשׁ ד' וַתֹּאכַל בְּקִצָּה הַמַּחֲנֶה... וַיִּתְפָּרְקוּ שֵׁם הַמְּקוֹם הַהוּא תִּבְעֵרָה כִּי בְעֵרָה בָּם אֵשׁ ד' : וְהִאֲסִפְסֵף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הַתְּאֵהוּ וַיִּשְׁבּוּ וַיִּבְכּוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יֹאכְלֵנוּ בִּישׁוֹר... וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת הָעַם בְּכֹה לְמִשְׁפָּחֹתָיו אִישׁ לְפִתְחֵהוּ אָהֵלוֹ וַיַּחַר אֵף ד' מֵאֵד וַבְּעֵינֵי מֹשֶׁה רַע : וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ד' : לֹא אוֹכַל אֲנִי לְבַדִּי לְשִׂאת אֶת כָּל הָעָם הַזֶּה... וַיֹּאמֶר ד' אֶל מֹשֶׁה אֲסַפֶּה לִּי שְׁבָעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל... וַיֹּאסֵף שְׁבָעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי הָעָם... וַיִּרְדּוּ בְּעֵנָן וַיִּדְבַּר אֱלֹהֵי וַיֹּאצֵּל מִן הַרוּחַ אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתֵּן עַל שְׁבָעִים אִישׁ הַזִּקְנִים וַיְהִי כְּנֹחַ עֲלֵיהֶם הַרוּחַ וַיִּתְנַבְּאוּ וְלֹא יָסְפוּ : וַיִּשְׁאָרוּ שְׁנֵי אֲנָשִׁים בְּמַחֲנֶה שֵׁם הָאֶחָד אֶלְדָּד וְשֵׁם הַשֵּׁנִי מִידָד וַתִּנַּח עֲלֵיהֶם הַרוּחַ וְהֵמָּה בְּכַתְּבִים וְלֹא יָצְאוּ הָאֲחֵרִים וַיִּתְנַבְּאוּ בְּמַחֲנֶה... וַיַּעַן הַזֹּשֵׁעַ בֶּן נֹון מִשְׁרַת מֹשֶׁה מִבְּחֻרָיו וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי מֹשֶׁה כָּלֵאָם : וַיֹּאמֶר לוֹ מֹשֶׁה הַמְּקַנָּא אֶתָּה לִי וּמִי יִתֵּן כָּל עַם ד' נְבִיאִים כִּי יִתֵּן ד' אֶת רוּחוֹ עֲלֵיהֶם... וְרוּחַ נְסַע מֵאֵת ד' וַיִּגְזוּ שְׁלֹשִׁים מִן הָיָם... וַיִּקַּס הָעָם... וַיֹּאסְפוּ אֶת הַשְּׁלֵל הַמְּמַעֵיט אֲסַף עֲשֶׂרָה חֲמָרִים... וְאֵף ד' חָרָה בְּעַם וַיִּךְ ד' בְּעַם מִכָּה רַבָּה מֵאֵד : וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמְּקוֹם הַהוּא קִבְרוֹת הַתְּאֵהוּ כִּי שָׁם קִבְּרוּ אֶת הָעַם הַמִּתְאַנְנִים : " (במדבר יא א-לד).
³ "... בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אֲנִי הַיּוֹם... " (דברים לא, ב)
⁴ מפני שהיתה דודתו, והיא נאסרה עליו לאחר מתן תורה.

Capetown, South Africa

קיפטאון, דרום אפריקה

תמוז תש"ס

קיום קונצרט בבית-הכנסת כדי לקרב רחוקים

שאלה:

בקהילתי רוצים לערוך קונצרט מוסיקלי – "כליזמר" – בבית הכנסת. הדבר נעשה כבר בעבר, והכניס לא מעט כסף לבית הכנסת, וכן נכחו במקום אנשים רבים שאינם מגיעים בדרך כלל לבית הכנסת. השאלה היא, האם מותר לאפשר זאת? מצאתי תשובה של ה"שרידי אש", הנראית קרובה ביותר לנתונים כאן (חלק ב סימן יב) שם הוא פסק כי במקרה של קונצרט שאיננו חילוני, "אפשר שאין הרבנים מחויבים לריב ולהתקוטטות עם ראשי העדה בשביל זה מאחר שיש מקום להקל בזה מצד הדין יש מקום להתיר, ובלבד שיהיו ניגונים יהודיים". אולם הוא מסייג את תשובתו לזמן השואה בלבד, ומדגיש זאת בסוף התשובה.

השאלה היא האם יש מקום להוסיף – על סמך העניין העקרוני של תשובתו ושיקוליו להתיר, את הנושא הכספי, קרי הכנסה נוספת לבית הכנסת שאינו עשיר, וכן את השיקול של אנשים שאינם באים אף פעם לבית הכנסת, ויכול להיות שדרך דבר כזה ניתן לחזק את הקשר שלהם למקום. או שמא אין לקיים אירוע מעין זה מכל וכל, גם כאשר מדובר על ניגונים יהודיים, וכו'.

אוסף עוד שסירוב מצידו, עלול לגרום למתח עם ראשי הקהל.

תשובה:

בנסיבות שתוארו בשאלה, כאשר מדובר על עידוד אנשים שכרגיל אינם מגיעים לבית-הכנסת¹ ובמקום מחלוקת, הרי אע"פ שבאופן רגיל אין לערוך² קונצרטים – גם של מוזיקה יהודית – בבית-הכנסת, יש מקום להתיר³ במקרה הנדון. יש לנצל את המעמד גם⁴ לאמירת דברי תורה⁵, כך שיביא את המשתתפים להיות קשורים יותר ללימוד תורה וקיום מצוות, ובפרט לקשר עם בית-הכנסת וחיים יהודיים בכלל.

קונצרטים שאינם עונים להגדרות דלעיל אסור לערוך בבית-הכנסת⁶.

¹ בענין קדושת בית-כנסת כתב רמב"ם (הל' בית הבחירה פרק ז הלכה א): "מצווה לירא מן המקדש שנאמר 'ומקדשי תראו, ולא מן המקדש אתה ירא אלא ממי שציוה על יראתו'". מדרבנן יש מצוה לירוא מבית-הכנסת ומבית-מדרש, שנאמר "ואהי להם למקדש מעט" (יחזקאל יא), כמבואר בגמרא (מגילה כט ע"א) ונפסק בשולחן ערוך (אורח חיים סי' קנא סעיף א). ועיין בדברי ה"פרי מגדים" ב"משבצות זהב" (שם ס"ק א ובסי' קנא בתחילת דבריו), וכן העלה להלכה בשו"ת "ציץ אליעזר" (חלק ט סי' טז) שרוב הפוסקים כתבו, שקדושתו מדרבנן.

דיני מורא בית-הכנסת נחלקו לשלושה חלקים, והם: א. קלות ראש קצת, כמו שיחה בטלה (לא בזמן התפילה); אכילה ושתייה שנאסרו, אלא אם כן התנו מתחילה שיותרו; ב. קלות ראש כמו שחוק והיתול שלעולם אסור; ג. תשמישי-חול שאין ראוי לעשות בו, עיין בשו"ת "שרידי לקרוא לאדם, יכנס וילמד מעט או יאמר כמה פסוקים ואח"כ יקרא לו (שו"ע או"ח סי' קנא סי' א). ואין מחשבין אש" (ח"ב סי' יב). אין נכנסים לבית-הכנסת לצורך פרטי, כגון מפני הגשמים, ואם צריך להכנס לצורכו, כגון בו חשבונות, אח"כ הם חשבונות מצוה כמו צדקה, עיין שו"ע (שם).

יש להמנע מלעשות בבית-הכנסת דברי רשות אלא אם כן הותנה מתחילת בנייתו לעשותם, עיין "מגן אברהם" (סי' קנא ס"ק יד) ו"משנה ברורה" (שם ס"ק לח). אומנם ב"פרי מגדים" ו"אשל אברהם" (שם ס"ק ד) פסקו שתנאי כזה היה מועיל רק בבבל, אבל ב"ברכי יוסף" וכן "מגן גיבורים" התירו בשעת הדחק.

שו"ת "שרידי אש" (ח"ב סי' יב) הסכים שבתי-הכנסת שבארצות המזרח שנהגו להאכיל שם עניים, נחשבו למקום שהתנו עליו מתחילה שיהא מותר להשתמש בו לצרכי רשות, אבל בתי-הכנסת שבאשכנז, שלא הורגלו להשתמש בהם לצורך כזה, לא נאמר שמסתמא הוי כמו שהתנו מתחילה.

אומנם עיינו הרואות שבדורות האחרונים גם בקהילות אשכנז באירופה משתמשים בבית-הכנסת לצורך רשות, ואם כן נאמר שמסתמא זה כאילו היתנו מתחילה.

² צורכי רבים מותר לעשות בבית-הכנסת, וכן מצינו בגמרא שבת (קג ע"א) "הולכים לבית-הכנסת לפקח על עסקי רבים בשבת", ועיין בנצי"ב ב"העמק שאלה" שהוכיח משם, שמותר לעשות צורכי רבים בבית-הכנסת, ואפילו בשבת, וכן פסק בשו"ת "שרידי אש" (שם)

פרשת שמות

עמי כד), לערוך קונצרט של מוזיקה יהודית דהוי צורכי רבים והותר, אך מכיון שאסרו נגינה בכלי השיר לאחר חורבן המקדש, יש לדון בנושא בכובד ראש.

מובא בשו"ע או"ח (סי' תקס סעי' ג) "גזרו שלא לנגן בכלי שיר ובכל מיני זמר וכל משמיעי קול של שיר לשמח בהם", וברמ"א (שם) העיר "לצורך מצוה הכל מותר". ועיין עוד בשו"ת "חתם סופר" (חלק ה סי' קצב בד"ה לנגן). וכן כתב (ח"ו סי' פד ד"ה ואם יאמרו): "אם הותר קצת לשמח חתן וכלה, כי המה עגומי הגלות והותר לשמחם, אבל בבית ד' אין שמחה לפניו".

ועיין ב"מלמד להועיל" (או"ח סי' טז) שכתב, שידוע שבעיר פראג נהגו לקבל שבת בכלי זמר מפני המצוה של קבלת שבת. שו"ת "שרידי אש" הנ"ל כתב שיש להקל במקום מחלוקת מפני שמצד הדין אינו אסור, אך מכיון שמרן ה"חתם סופר" אסר, אינו רוצה להתיר. אלא שנראה, שהיום יש מקום להתיר כליזמרים יהודים כצורך מצוה, שבכך מקרבים את היהודים לערכים רוחניים, ובמיוחד יהודים כאלה שבלא זה אינם מגיעים לבית-הכנסת.

צורכי מצוה מותר לעשות בבית-הכנסת, ירושלמי (פרק קמא פסחים) וכן תוספות בגמרא פסחים (קא ע"א ד"ה דאכלוה) ממעשה שנהגו לעשות קידוש החודש בבית-הכנסת ועשו סעודה. וכן נפסק בשו"ע (או"ח סי' קנא סעי' ד).

שו"ת "שרידי אש" (שם) התיר להעביר הרצאות בבית-הכנסת למרות שהן תשמישי חול, במקרה שעשו תנאי על כך מתחילת בנייתו, ולרוב האחרונים מותר אפילו בסתמא. והוסיף כ"סניף" דהוי צורך מצוה, שעל-ידי ההרצאות תתעודד רוחם של היהודים אחרי הסבל הנורא שעברו בתקופת השואה, וכמו כן נאמר שקיבוץ יהודי הקהילה בבית-הכנסת ימנע מהם ללכת לרעות בשדות זרים. עוד הוסיף בשו"ת "שרידי אש" הנ"ל שיש כאן צורכי רבים משום שאין לקהילה מקום אחר לשמוע את ההרצאות.

שו"ת "שרידי אש" הנ"ל. על פי גמרא מגילה (שם) וכן נפסק בשו"ע - כשרוצה להיכנס לצורכו הפרטי, יכנס וילמד תורה ואח"כ יעשה צורכו. והוכיח מהראב"י (סי' תקצא מגילה) שתשמיש חול מותר אגב גררא של לימוד.

שו"ת "שרידי אש" הנ"ל - מפני שאסור לנגן ולשמוע כלי שיר וכל מיני זמר וכל משמיעי קול של שיר לשמוח בהם. ובגמרא סוטה (מח ע"א) מצינו "אודנא = אוזן, ששמעה זמרה, תעקרי". ובאמת מסקנת הפוסקים לאסור אע"פ שבארץ אשכנז יש שהולכים לקונצרטים, על כל פנים אין לנו להתיר לערוך אותם בבית-הכנסת.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

בשיתוף המרכז לשירותים רוחניים לקהילות - ההסתדרות הציונית העולמית

שו"ת "במראה הבזק", חלקים א'- ו'

תשובות לשאלות מרבני הגולה. השאלות מבטאות את המצב מיוחד של קהילות ישראל בכל קצוות תבל בימינו אנו. התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכיה דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי ה"שלחן ערוך" תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי ההופך את התורה ל"תורת חיים". מחיר מבצע לששת הכרכים 300 ₪ במקום 360 ₪ (לחץ לקניה) (טל' 02-5371485)

חדש !!! שו"ת "במראה הבזק" במהדורה מהודרת! מחיר מבצע לששת הכרכים 400 ₪ במקום 480 ₪